

Kako smo se znebili ideologije

Ob marksističnih obletnicah *Althusser je z Branjem Kapitala ter Ideologijo in ideološkimi aparati države pomembno zaznamoval politično misel*

*Branje kapitala ter Ideologija in ideološki aparati države francoskega filozofa Louisa Althusserja spadata v klasični repertoar humanistike in družboslovja. Dela, ki so v času vsesplošnega razmaha francoskega strukturalizma prispevala novo branje Karla Marxa, so svoj odmev dobila tudi na slovenskem knjižnem sejmu, predvsem na debati, posvečeni izdajam založb Sophia in *cf.*

JELA KREČIČ

Knjigi, ki obujata tradicijo marksistične misli, dobivamo ob dvestoti obletnici rojstva Karla Marxa in stoti obletnici rojstva Louisa Althusserja, njun pomen v današnjem času pa je morda predvsem to, da nas spomnita, v čem je bil velik teoretski preboj Marxove misli: v konceptu razrednega boja. Družba sledeč temu pojmovanju ni neka harmonična organska celota posamičnih delov, ampak je zanjo ključen razredni antagonizem, konflikt med izkoriščevalskim privilegiranim slojem lastnikov produkcijskih sredstev in izkoriščanim razredom delavcev.

Ta misel ima pomembne epistemološke posledice. Gre za tezo, da analiza družbe ne more potekati onkraj razrednega boja, iz neke izvzete, domnevno nevtralne, objektivne, nezainteresirane pozicije, ampak da je sama ujeta v razredni boj. Radikalnost tega epistemološkega preloma je predvsem to, da zavzeta, angažirana pozicija teoretika, njegova umeščenost na konkretno stran razrednega boja, zadnjega ne oddalji od resnice. Nasprotno, ideja nepristranskega, uravnoveženega motrenja družbe je že znamenje ideološke indoktrinacije, medtem ko je resnica lahko samo pristranska in zavzeta. To je bila tudi ena ključnih poant, ki so jo na debati o Althusserju na letošnjem knjižnem sejmu poudarili trije sociologi: Jože Vogrinc, Marko Kržan in Gorazd Kovačič.

Stoletja Marxa

Louis Althusser je v 20. stoletju prispeval novo branje marksistič-

ne teorije, ki je imela do takrat že lepo zgodovino z vsemi političnimi in teoretskimi nasledki (od teh velja omeniti frankfurtsko šolo in Antonia Gramscija). Althusserja umeščamo med ključne avtorje francoskega strukturalizma, gibanja, ki je od šestdesetih let z avtorji, kot so: Claude Lévi-Strauss, Roland Barthes, Jacques Lacan, Michel Foucault in Jacques Derrida, močno zaznamoval teoretsko sceno, pa tudi družbeno sfero na splošno. Althusser je torej v tem krogu precej različnih mislecev nastopil kot nekdo, ki je ponovno oživil in aktualiziral Marxa in ga tudi po svoje dopolnil.

O tem med drugim priča knjiga *Branje Kapitala*, ki jo po petinpetdesetih letih v prevodu Maje Smrekar in Suzane Koncut dobivamo v slovenščini. Knjigo podpisujeta Althusser in skupina njegovih študentov, ki so na novo premišljevali Marxa na seminarju na znameniti École normale supérieure. Poleg učitelja med avtorji najdemo Étienne Balibarja, Jacquesa Ranciérea, Rogerja Estableta in Pierra Macheryja. *Branje Kapitala* torej lahko vidimo predvsem kot ključno točko formacije tedaj mlade generacije intelektualcev. Predvsem Balibar in Rancière sta danes velika teoretska zvezdnika, čeprav sta se oba v svojem kasnejšem delu distancirala od svojih mladostnih spisov v tej odmevni publikaciji.

Tudi Althusser je svoje branje Marxa po tej izdaji leta 1965 reformuliral. Za njegovo kanonsko delo tako danes velja spis *Ideologija in ideološki aparati države*, ki jo je letos skupaj še z nekaterimi njegovimi spisi v prevodu Zoje Skušek izdala založba *cf. Althusser se v tem delu posveti področju, ki v marksizmu ni dobilo toliko pozornosti. Če klasični marksizem zastopa idejo, da se je treba osredotočiti na ekonomsko bazo, na produkcijska razmerja, ki vplivajo na ali določajo tudi družbeno nadstavbo (torej vse druge družbene sisteme), potem Althusser to razumevanje nekoliko sprevrne. Zanj je ključno vprašanje, zakaj se produkcijska

razmerja reproducirajo. Kako je možno, če grobo posplošimo, da se je delovna sila znova in znova, iz generacije v generacijo, pripravljena podrediti izkoriščevalskim razmerjem? Vzrok ne more biti zgolj mezda, ki jo delavec dobiva od svojega delodajalca. Odgovor mora tičati še v nečem drugem. V obnavljanje tega ustroja mora biti vključena ideologija, torej tisto, kar pozamezniku osmisli njegovo delovanje v podrejenem, krivičnem položaju.

Vseobsegajoča ideologija

Althusser se tako osredotoči na nadstavbo, natančneje na ideološke aparate države. Tarča njegove kritike je torej država, ki predvsem skozi ideološke aparate izvaja indoktrinacijo. Med tovrstne aparate Althusser umesti tudi institucije, ki ne spadajo v sfero javnega, a niso zato nič manj podaljški državnega ideološkega aparata. V kolikor poskrbijo za reprodukcijo obstoječega sistema, v kolikor torej ustrezajo funkciji države, ki je v tem, da obnavlja kapitalistična razmerja, so del državnega aparata. In sicer mednje uvrsti tudi družino, šolo, religijo, medije, kulturno sfero, stranke in sindikate.

Že iz tega je razvidno, da je tako rekoč vsa civilna družba, tisto, kar imamo za kulturo v najširšem pomenu besede, že v primežu ideoloških aparatov – kot je na debati, denimo, poudaril Vogrinc.

Althusserjeva analiza ne trdi nič manj kot to, da je subjekt, če pride v roke ideološkemu aparatu države (in po nujnosti vselej pride), tako rekoč od rojstva ideološki subjekt, vselej je že v ideologiji. Ali kot se glasi znana Althusserjeva teza: ideologija interpelira posameznike v subjekte. Eno od znamenj, da smo vselej v ideologiji, je to, da svoje vpetosti v ideologijo ne zaznamo. Bolj ko smo prepričani, da smo kot subjekti avtonomni, da razmišljamo s svojo glavo, bolj smo v ideologiji. Ključna lastnost ideologije je po njegovem to, da ideologija obstaja predvsem v

praksi, denimo, ko sodelujemo pri družbenih ritualih, naj gre za učni proces v šoli ali pa za verske obrede. Skladno s Pascalovo mislijo: »Poklekni, moli, delaj, kot da veruješ, in boš veroval,« tudi Althusser predpostavi, da je ideologija prej kot v zgrešeni zavesti na delu v tovrstnih ritualiziranih družbenih praksah.

Althusserjeva analiza je, jasno, zaradi svoje radikalnosti naletela na kritike in sprožala polemike. Ne le zato, ker skladno z njegovim premislekom subjekt zgubi eno ključnih lastnosti, po kateri je subjekt: avtonomnost, sposobnost avtonomnega mišljenja, ampak predvsem zato, ker ni jasno, iz katere pozicije Althusser pripiše takšno usodo subjektu. Če smo vsi po definiciji ujeti v ideološke aparate, kako vemo, da ni vanje ujet tudi avtor *Ideoloških aparatov*? Althusserjev odgovor je, da znanstveni diskurz (in marksizem je zanj znanost) omogoča analizo, ki ni že vnaprej

podvržena ideologiji, prav tako pa znanstvenik ni subjekt, saj po Althusserju ni subjekta znanosti.

Ta ideja se zdi zasilna in ne prepriča. Toda Althusser ostaja intrigantna teoretska figura. V širših krogih je notorično slavo dosegel, ko je v eni svojih mentalnih kriz ubil ženo, a veliko bolj zanimiv je kot nekdo, ki je politični boj zvezal s teoretsko produkcijo – kot je znano, je zanj znanstvena teoretska produkcija že oblika prakse. Pomenljivo je, da se (v enem zgodnejših psihičnih kolapsov) ni pridružil študentskemu gibanju leta 1968, kar je razočaralo veliko njegovih sledilcev. Prav pri vprašanju prevoda teoretske produkcije kot prakse v politično udejstvovanje je viden, kot bi lahko povzeli besede Gorazda Kovačiča, Althusserjev razcep.

Krasni postideološki svet

Relevantnost Althusserja je morda videti drugje. Kot je opozoril Marko Kržan, smo danes priča

revizionizmu na več ravneh; marksistična teorija se je odrekla pojmu razrednega boja in ga obrasti srednjega razreda nadomestila s koncepti, kot je »postindustrijska družba« ipd. Prav tako so razredni boj opustile levičarske stranke in sprejele kapitalizem kot svoj ekonomski in politični okvir.

Pojem ideologije se zdi danes izkoreninjen, srečamo ga lahko samo še v okviru akademskega sveta. Iz naših družb, iz političnega prostora, smo ideologijo dozdevno pregnali. Naš ekonomski ustroj se prikazuje kot naravna danost, ki zgolj sledi naravnim zakonom trga, krize kapitalizma pa so obravnavane kot naravne nesreče. Če kaj, je to ideologija v najčistejši obliki. Ali še: največji dosežek obstoječe ideologije globalnega kapitalizma je najbrž to, da se je uveljavila kot neideološka. In prav na tej točki ostaja Althusserjeva misel še kako relevantna.

Ključni prispevek marksizma k humanistiki je pojem razrednega boja.

Ključno vprašanje je, zakaj se izkoriščevalska razmerja obnavljajo.

Ideologija je na delu v vsakdanjih praksah.

Eno od znamenj, da smo vselej v ideologiji, je to, da svoje vpetosti v ideologijo ne zaznamo.

Letos praznujemo dvestoto obletnico rojstva Karla Marxa in stoto obletnico rojstva Louisa Althusserja. FOTOGRAFIJI WIKIPEDIJA

● Louis Althusser
Ideologija in ideološki aparati države in drugi spisi

Prevod: **Zoja Skušek**
spremna beseda: **Michael Sprinker**
Založba *cf,
Ljubljana, 2018

● Louis Althusser, Étienne Balibar, Roger Establet, Pierre Macherey, Jacques Rancière
Branje Kapitala

Prevod: **Maja Breznik, Suzana Koncut**
Založba Sophia,
Ljubljana, 2018